

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра українознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан

Філософського факультету

Іван САРЦЕНКО

“ ” 2023 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

_ Нації і націоналізм в сучасному світі _

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти _____ другий магістерський _____

Галузь знань __ 05 Соціальні та поведінкові науки _____
(шифр і назва)

Спеціальність _ 054 Соціологія _____
(шифр і назва)

Освітня програма Соціальні технології _____
(шифр і назва)

вид дисципліни __ Обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ Соціологічний _____

2023_ / 2024__ навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою
філософського факультету

від «16» червня 2023 року _протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Чугуєнко Михайло, кандидат філософських наук, доцент
кафедри українознавства.

Програму схвалено на засіданні кафедри українознавства
від “12” червня 2023 року протокол № 11

В.о. завідувача кафедри

В'ячеслав ПОТОЦЬКИЙ

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного
факультету

від «26» червня 2023 року протокол № 9

Голова науково-методичної комісії
соціологічного факультету

проф. Юлія СОРОКА

(підпис)

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни “Нації і націоналізм в сучасному світі” складено відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки перший бакалаврський напрям підготовки усі факультети

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета курсу – знайомство з теоріями націоналізму, розуміння специфіки їх розвитку, місця в європейській та світовій інтелектуальної історії.

1.2 Завданнями курсу є опанування міждисциплінарних підходів, звернення до історії ідей, політичної філософії, етнології, політичної історії та психології, ментальності, а також феномен прикордонної культури.

У ході вивчення дисципліни мають сформуватися такі загальні та спеціальні компетентності/

Відповідальність, турбота про якість роботи, що виконують КСО.02

Працездатність, здатність до самовдосконалення КСО.08

Креативність, здатність до системного мислення КСО.09

Дисциплінованість КСО.10

Здатність до критики й самокритики, толерантність КСО.11

Базові знання основ філософії, психології, історії, культурології, правознавства, релігієзнавства, логіки, соціальної антропології, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до естетичних та громадянських цінностей та уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності КЗН.01

Здатність до дослідницької роботи КІ.01

Здатність до роботи в команді КІ.02

Грунтовна підготовка з соціально-філософських, соціально-психологічних, соціально-економічних та історичних дисциплін КЗП.02

1.3. Кількість кредитів 3

1.4 Загальна кількість годин 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
16 год.	6
Практичні, семінарські заняття	
16 год.	2
Лабораторні заняття	
год.	год.

Самостійна робота	
58 год.	82
Індивідуальні завдання	

1.6. Заплановані результати навчання

У результаті вивчення курсу студенти повинні **знати**:

- основні поняття та терміни теорії націоналізму;
- основні етапи розвитку теорій націоналізму;
- особливості теоретичних парадигм вивчення феномену націоналізму;

вміти:

- аналізувати літературу з теорії націоналізму та історії Слобідської України;
- зіставляти та критично аналізувати теорії націоналізму;
- аналізувати факти та явища, що відбувались на території краю на різних етапах його історичного розвитку.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Становлення теорії націоналізму

Актуальні аспекти вивчення курсу. Роль націоналізму в сучасному світі.

Поняття націоналізму. Регіоналізм. Історичний центр і периферія.

Основні етапи розвитку. Джерела та історіографія.

Тема 1. Теорія нації, націоналізму і національної держави.

Поняття нації та його теоретичне прояснення.

Етнотрансформаційні процеси: традиційне і модерне як опозиція.

Співвідношення етнічної (традиційної) й національної (модерної) ідентичності: спільне і відмінне.

Німецький марксизм (М.Гесс, К.Маркс, Ф.Енгельс, К.Каутський) і національне питання. Розробка теорії національних відносин та культурно-національної автономії в працях теоретиків австро-марксизму (О.Бауер, Р.Шпрінгер).

Критика соціально-економічного редукціонізму марксистської теорії національного питання.

Нація як уявлена спільнота (Б.Андерсон). Нації до націоналізму (Дж.А.Армстронг).

Нація-державна, її різні історичні і ідеологічні трактовки. Нація як дух.

Поняття націоналізму. Типології націоналізму. Ганс Кон про західний і східний націоналізм. Д. Гатчисон про культурний та політичний націоналізм. Новітні концепції "старих і нових" націй (Г'ю Сетон-Уотсон).

Націоналізм і модернізація. Народи, нації та комунікація (Карл Дойч). Змагання еліт та становлення націй (П.Р.Брас).

Націоналізм наприкінці ХХ ст. (Е.Гобсбаум). Чи можливий ліберальний націоналізм? (Анджей Валіцький).

Тема 2. Європейське національне відродження ХІХ ст.: передумови, рушійні сили, основні чинники, етапи.

Типологія націотворчих процесів.

Історичні передумови: Реформація й процеси секуляризації;

Американська Революція та її вплив на європейську етнополітичну думку.

Французька Революція та поява ліберального громадянського розуміння поняття нація (абат С'єс).

Якобінська державна централізація провінцій

Наполеонівські війни та ланцюгова реакція в Європі. Наполеон як "комівояжер націоналізмів"(Р.Снейдер)

Філософія національної ідеї в європейській духовній культурі: сутність, структура, функції. Роль романтизму як культурно-філософського руху у поширенні та обґрунтуванні націоналізму (Дж.Мацціні, Р.Велестінліс і А.Кораіс, А.Міцкевич, Ф.Палацький та ін.).

"Промови до німецької нації" І.Фіхте та їх вплив на пробудження національної свідомості німців. Меркантилістська концепція Ф.Ліста. Вплив німецького романтизму на ідеології національного відродження в Європі

Революція 1848 р.в Європі ("Весна народів") та її вплив на розгортання національно-визвольного руху. Національно-визвольні рухи в ХІХ ст.: спільне та особливе. Рухи за об'єднання Італії та Німеччини. Польське та ірландське питання. Боротьба південнослов'янських народів за свободу й національну незалежність: внутрішні та зовнішні чинники.

Тема 3. Націоналізм, расизм, тоталітаризм.

Поняття раси. Расогенез: дискусії моногеністів та полігеністів.

Історичні форми расизму. "Білий расизм". Витоки.

Колоніальна система європейських держав: передумови виникнення, механізми функціонування, еволюція, занепад.

Особливості британської, французької, португальської, голандської, російської систем колоніального управління.

Геноцид неєвропейських народів. Расові теорії та їх критика. Расова теорія цивілізацій графа Ж.де Гобіно. Ідеї соціального дарвінізму та расової боротьби (Л.Гумплович, О.Аммон, В.Вольтманн, Х.Чемберлен).

Система расової сегрегації в США. Ку-Клукс-Клан – таємна терористична організація білих расистів. Режим апартеїду в ПАР.

Тоталітаризм та питання про його національне підґрунтя. Російський комунізм і німецький націонал-соціалізм: етно-національний чинник у першій світовій війні.

Теорія нації і національного питання в працях В.Леніна та І.Сталіна. Практика "остаточного розв'язання" національного питання в СРСР (1920-80-ті): еволюція радянської етнополітики.

Голодомор 1932-33 рр. - етноцид українського народу: основні версії трагедії.

Друга світова "війна народів" та роль в ній етнічного фактору. Колабораціонізм й Резістанс в Європі та в Азії.

Юдофобія в Німеччині, Росії та Україні: коріння та наслідки. Голокоуст - катастрофа європейського єврейства.

Занепад імперського тоталітаризму: роль етнічного фактора.

Етнічний ренесанс неєвропейських народів і процеси деколонізації світу. Національно-визвольні рухи в країнах Третього світу.

Антирасистські рухи в США та ПАР. Десеґрегація американського суспільства. Ліквідація системи апартеїду в ПАР.

"Чорний расизм". Конструювання "чорних ідентичностей". Негритюд та панафриканізм. Політичні та культурні практики "чорного расизму".

"Жовтий расизм". Расова думка в Китаї: традиція та її модернізація.

"Червоний расизм". Теорії войовничого паніндеанізму в Південній Америці. Ліворадикальний екстремізм як знаряддя індіаністського расизму.

Расизм в Росії та Україні: коріння, причини реактивації, особливості, засоби подолання.

Неоколоніалізм та його сутність. Чи потребує Африка реколонізації?

Національно-демократичні революції й декомунізація Східної Європи. Розпад світової системи соціалізму.

Тоталітарні системи у сучасному світі (Китай, Північна Корея, Куба). Спроби поєднати національну ідею з соціалістичною ортодоксією.

Розділ 2. Концептуалізація націоналізму в українській думці

Тема 4. Концептуалізація націоналізму в українській думці в XIX-XX ст..

Особливості українського національного відродження (XIX-XX ст.): теоретико-рефлексивний аспект.

Передумови, рушійні сили та чинники, еволюція. Українська національна ідея: основні етапи формування. Проблеми періодизації українського національного відродження (І.Лисяк-Рудницький, О.Забужко). Зовнішні впливи на кристалізацію української національної ідеї.

Українська політика Австрійської і Російської імперій і українство. Галичина як "П'ємонт" українського національного відродження.

Т.Шевченко і М.Драгоманов: порівняльна характеристика етнофілософських поглядів.

Філософія української національної ідеї у творчості І.Франка

Національна революція 1917-20 рр.: проблема узгодження соціальної і національної ідей. Етнополітичні та етнопсихологічні причини поразки визвольних змагань української нації.

Українське національно-культурне відродження 20-х рр.: історичні передумови, теоретичні дискусії, здобутки.

М.Хвильовий "Україна чи Малоросія" - теоретичний маніфест українського західництва.

Український націоналізм 20-40-х рр. на західноукраїнських землях: провідні теоретики та їх ідеологічні концепції (Д.Донцов, В.Липинський, Ю.Липа, В.Мартинець, М.Сциборський, Ю.Васисян, П.Полтава).

Українські "шестидесятники" та їх роль у розгортанні національно-культурного відродження 60-х рр.

Тема 5. Розробки теорії націоналізму в сучасній українській думці.

Здобуття незалежності у 1991 р.: історична закономірність чи подарунок долі?

Українська ідея в європейському духовному контексті. Сучасні дискусії щодо визначення змісту української національної ідеї.

Національна ідея - стрижнева першооснова виховання та злагоди в поліетнічному суспільстві.

Ідеологічні течії сучасного націоналізму.. схожість та відмінності.

Націонал-демократія. Народний РУХ. Український націоналізм (КУН).

Ідеологічна еволюція сучасної лівиці в Україні (комуністи, соціалісти, прогресивні соціалісти).

Маргінальні течії (УНА-УНСО та «Братство» Корчинського). Етногенетична міфологія (Ю.Шилов, Ю.Канигін). Український нацизм (Анатоль Щербатюк).

Неоязичництво. Український монархізм (Василь Барладяну).

Націоналізм ВО «Свобода».

Регіоналізм, сепаратизм та федералізація. Історичне коріння, причини активізації сепаратистських настроїв. Протидія розкольніцькій діяльності.

Роль національної ідеї у зміцненні моральної консолідації нації.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Денна форма		Заочна форма	
	Усього	У тому числі	Усього	у тому числі

		Л	П	Л	І	ср		Л	П	Л	І	ср
Розділ 1. Становлення теорії націоналізму.												
Вступ.	5	5										
Тема 1. Теорії націоналізму.	20	5				15						
Тема 2. Європейське національне відродження XIX ст.	5	5										
Тема 3. Націоналізм, расизм, тоталітаризм.	35	5				30						
Разом	65	20				45						
Розділ 2. Концептуалізація націоналізму в українській думці XIX-XXI ст.												
Тема 4. Концептуалізація націоналізму в українській думці в XIX-XX ст.	20	5				15						
Тема 5. Розробки теорії націоналізму в сучасній українській думці.	5	3				2						
Разом	25	8				17						
Усього годин	90	28				62						

4. Теми семінарських занять

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Ганс Кон про західний і східний націоналізм. Д. Гатчісон про культурний та політичний націоналізм. Новітні концепції "старих і нових" націй (Г'ю Сетон-Уотсон).	15
2	Теорія нації і національного питання в працях В.Леніна та І.Сталіна. Практика "остаточного розв'язання" національного питання в СРСР (1920-80-ті): еволюція радянської етнополітики.	15
3	"Чорний расизм". Конструювання "чорних ідентичностей". Негритюд та панафриканізм. Політичні та культурні практики "чорного расизму".	15

4	Український націоналізм 20-40-х рр. на західноукраїнських землях: провідні теоретики та їх ідеологічні концепції (Д.Донцов, В.Липинський, Ю.Липа, В.Мартинець, М.Сциборський, Ю.Вассиян, П.Полтава).	17
	Разом	62

6. Індивідуальне навчально - дослідне завдання

Не передбачається.

7. Методи навчання

Інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемного викладу, евристичний, дискусійні. Методи роботи в умовах дистанційного та змішаного навчання: за умов впровадження карантинних та інших обмежень лекції і семінарські заняття проводяться в он-лайн режимі із застосуванням платформи ZOOM. Видами навчальної діяльності є: відеоконференції, відповіді на питання в чаті. За умов змішаного навчання семінарські заняття, написання контрольної та екзаменаційної роботи проводяться аудиторно.

8. Методи контролю

Оцінка успішності знань студентів здійснюється у формах поточного контролю (виступи на семінарах, контрольні письмові роботи, усного опитування) і підсумкового письмового екзамену. У зв'язку з запровадженням змішаного навчання контроль здійснюється через систему дистанційного навчання Google Classroom у формі тестових та письмових робіт.

Студенти зобов'язані дотримуватись **принципу академічної доброчесності** як у тому, що стосується самостійного виконання навчальних завдань, так і необхідності посилатись на використані джерела та літературу.

Критерії оцінки знань студентів при вивченні дисципліни.

Для оцінки знань студентів використовують такі форми контролю: поточний, контрольні роботи та екзамен.

Поточний контроль знань студентів здійснюється під час проведення семінарських занять протягом семестру і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Оцінюється рівень знання студентами першоджерел, наукової літератури, уміння логічно та послідовно виступати під час обговорення питань плану семінарського заняття, ставити та відповідати на запитання. Студент може набрати від 1 до 40 балів за роботу на семінарах протягом семестру.

Підсумковий контроль знань студентів проводиться з метою оцінки результатів навчання на завершальному етапі вивчення дисципліни у формі письмового заліку в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни, і в терміни, встановлені навчальним планом. Екзаменаційні білети включають три питання: перше і друге спрямовані на встановлення рівня загальної теоретичної підготовки студента і оцінюються максимально по 12 балів кожне; третє передбачає уміння аналізувати документи та літературу, максимальна оцінка – 16 балів. Рівень знань на екзамені оцінюється:

37-40 балів, якщо студент дав правильну та повну відповідь на всі три поставлених питання, міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, демонструє вміння пов'язувати події минулого із сучасним розвитком, логіку та аргументованість викладення (наведення прикладів, аналогій, знання головних дат з історії України), вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем;

32-36 балів ставиться студенту, якщо він відповів на всі три запитання, добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел, аргументовано викладає матеріал, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;

27-31 ставиться студенту у випадку, якщо він відповів на всі три запитання, в основному опанував теоретичні знання з навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але відповідь є недостатньо аргументованою, виявляє неточності, невміння оцінювати факти та явища;

21-26 балів ставиться, якщо всі три питання розкриті неповно та/або логіка відповідей вимагає істотного виправлення;

1-20 балів студент отримує, якщо у відповіді не розкриті по сутності всі три питання, продемонстровано недостатнє знання фактичного матеріалу, наукових визначень, відсутні посилання на першоджерела та рекомендовану наукову літературу;

0 балів студент отримує в разі відсутності відповідей на питання екзаменаційного білету.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота												Разо м	Ек за ме н	Сум а
Розділ 1						Розділ 2						60	40	100
T1	T2	T3				T4	T5					60	40	100
10	15	10				10	15					60	40	100

T1, T2 ... T5 – теми розділів.

Шкала оцінювання

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для дворівневої шкали оцінювання	Для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	Зараховано
70-89	Добре	
50-69	Задовільно	
1-49	Незадовільно	Не зараховано

10. Рекомендоване методичне забезпечення

Базова література

Націоналізм: Антологія. Київ, 2001

Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд. Воропай Т.С. Х., 2002

Історія сучасного світу (XV-XXI століття) : навчальний посібник. Київ:

Вікар, 2008. 552 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Orlova_Tetiana/Istoriia_suchasnoho_svitu_XVKhKhI_stolittia/

Допоміжна

- Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму.-2-ге вид. К., 2001
- Берлін Ісає Чотири есе про свободу. К.,1994
- Бочковський О. Вступ до націології. Мюнхен,1992.
- Бочковський О. Вибрані праці і документи.-К., 2020.-Т.3
- Донцов Д. Геополітика.-Х., 2021
- Донцов Д. Націоналізм.-К., 2014
- Канигін Ю.,Ткачук З. Українська мрія.-К.,1996
- Княжинський А. Дух нації. Соціологічно-етнопсихологічна студія.-Нью-Йорк,Філадельфія,Мюнхен, 1959
- Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні.-К., 1999.
- Липа Ю. Призначення України.-Львів,1992.
- Липинський В. Листи до братів-хліборобів (Про ідею і організацію українського монархізму). Писані 1919-1926.-Відень, 1926.
- Мартинець В. За зуби і пазурі нації. – Париж, 1937.
- Міхновський М. Самостійна Україна.-Львів,1991
- Націоналізм: Антологія.-К., 2001
- Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд.Воропай Т.С.-Х.,2002
- Попович Дамаскин Християнський націоналізм.-1956.
- Рудницький С. До основ українського націоналізму. – Прага, Відень, 1923.
- Рудницький С. Чому ми хочемо Самостійної України.-Львів, 1994.
- Русов Ю. Душа народу і дух нації.-Філадельфія, 1948
- Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність.-К.,1994
- Сміт Ентоні Націоналізм. Теорія, ідеологія, історія.-К., 2004.
- Старосольський В. Теорія нації.-Відень,1921
- Свідзинський А. Це складне національне питання.-К.,1994
- Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії роз витку ідеології українського націоналізму.-Нью-Йорк,Торонто,1974
- Свідзинський А. Це складне національне питання.-К.,1994
- Старосольський В. Теорія нації.-Відень,1921
- Стебельський Б. Світоглядіві аналогії та розбіжності теоретиків українського націоналізму // Ідеї і творчість. Зб. статей та есеїв.-Торонто,1991
- ШпУкраїнська ідея. Історичний нарис.-К., 1995
- Хвильовий М. Твори.-К.,1990.-Т.2
- орлюк Р. Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста.-К.,1998.
- Щербаківський В. Формування української нації. Нарис праісторії України.-Нью Йорк:,1958

Armstrong J.A. Ukrainian nationalism.-3-ed.-Englewood,1990

11. Інформаційні ресурси

<https://asen.ac.uk/>

Anthony Smith – Ernest Gellner: The Warwick Debates. 1995.

<http://www.lse.ac.uk/collections/gellner/Warwick0.html>

<http://theriskyshift.com/2012/04/introduction-to-nationalism-theory-html/>

http://www.colorado.edu/geography/class_homepages/geog_4712_s11/geog4712_S11/materials_files/Theories%20of%20Nationalism.pdf
<http://www.sciencespo.fr/cei/sites/sciencespo.fr.cei/files/qdr10.pdf>
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.2256&rep=rep1&type=pdf>
https://www.fpzg.unizg.hr/images/50015515/Theories_of_Nationalism.pdf